

УДК 343.98

**Викладач кафедри криміналістики та
судової експертології Харківського
національного університету
внутрішніх справ
Є.В. Зозуля**

**Особливості проведення впізнання при розслідуванні
примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових
зобов'язань вчинених групою осіб**

Розглядається тактичне забезпечення пред'явлення для впізнання. Висвітлюються організаційно-підготовчі заходи і тактичні прийоми пред'явлення для впізнання підозрюваних в умовах протидії розслідуванню.

Ключові слова: тактичне забезпечення; тактика; пред'явлення для впізнання; слідчі дії.

Рассматривается тактическое обеспечение предъявления для опознания. Раскрываются организационно-подготовительные мероприятия и тактические приемы предъявления для опознания подозреваемых в условиях противодействия расследованию.

Ключевые слова: тактическое обеспечение; тактика; предъявления для опознания; следственные действия.

This article is devoted to consideration of actual problem questions of tactical supply of a presentation for an identification. The author have considered the organizational actions and tactical methods of a presentation for an identification of suspected persons and defendants in conditions of counteraction to pretrial investigation.

Key words: tactical supply; tactics; presentation for an identification; investigation actions.

Глава 20 КПК України розкриває поняття, сутність та встановлює порядок проведення слідчих (розшукових) дій, що можуть бути здійснені під час досудового розслідування у кримінальному провадженні. В окремих випадках ці питання, не маючи чіткого й однозначного законодавчого вирішення, стають предметом наукових спорів і окремих теоретичних розробок, викликають потребу роз'яснення чи уточнення деяких підходів законодавця до формулювання положень тієї або іншої процесуальної норми. Такими є й питання, які виникають під час аналізу та оцінки статей 228 та 229 КПК України, якими врегульовано порядок пред'явлення для впізнання особи та речей при розслідуванні примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань вчинених групою осіб. Проте зазначені статті чинного КПК, які розкривають процесуальні аспекти проведення впізнання, доволі істотно різняться за їх змістом, а отже й сутність та порядок впізнання може сприйматися не однозначно. Зазначене зумовлює потребу докладного аналізу й зіставлення окремих положень процесуальних норм, якими на сьогодні врегульовано впізнання у вітчизняному кримінальному судочинстві. Пред'явлення для впізнання як засіб отримання криміналістичної інформації у практиці збирання доказів відомий вже давно. Але до того, як набути теперішнього вигляду і стати окремою слідчою (розшуковою) дією, впізнання пройшло тривалий шлях свого розвитку, організаційного формування, удосконалення, законодавчого визнання та процесуального закріплення і відповідного кримінально-процесуального регулювання й тактико-криміналістичного забезпечення. Розкриваючи значення впізнання в процесі доказування, М.С. Строгович вказував на те, що цей прийом відомий протягом тисячоліть, він існував у кримінально-процесуальних системах усіх часів і народів [4, 318]. Щоправда, спочатку впізнання розглядали лише як одне із завдань проведення допиту і узнавання об'єктів впізнання відбувалося під час їх пред'явлення особі, яка їх сприймала раніше і яку про це допитували, що й оформлювали протоколом допиту. Лише в середині 50-х років минулого В.А. Колесник, доктор

юридичних наук, професор (Академія адвокатури України) В.А. Колесник © В.А. Колесник, 2013. Вісник Академії адвокатури України 164 число 1(26) 2013. століття з'явилися окремі видання, в яких розглядають порядок і прийоми проведення впізнання як окремої, а не пов'язаної із допитом слідчої дії. Одним з таких видань є робота Г.І. Кочарова «Впізнання на попередньому слідстві», що вийшла в 1955 р. В ній розглядається окреме процесуальне значення пред'явлення для впізнання, питання його підготовки, в окремих главах висвітлюються такі види впізнання як пред'явлення для впізнання людей, пред'явлення для впізнання речей і тварин, впізнання за фотографічними знімками. Автор цієї наукової праці доволі переконливо обґрунтував самостійний характер впізнання як окремої слідчої дії та з достатньою обґрунтованістю довів, що його не можна розглядати ні з процесуальних, ні з криміналістичних позицій як одну з форм допиту свідка [1, 4–5]. Проте в Україні, як й в інших республіках колишнього СРСР, аж до прийняття кримінально-процесуальних кодексів радянських республік (1959–1961 рр.) пред'явлення для впізнання процесуальним законом не регламентувалось взагалі. На той час слідча практика використовувала різноманітні форми впізнання осіб (переважно – злочинців) і предметів (переважно – знарядь злочину чи предметів злочинного посягання), які не суперечили загальним принципам кримінального процесу [3, 5]. Після нормативного закріплення впізнання окремою слідчою дією, усіма науковцями й практиками визнано, що пред'явлення для впізнання особи та інших об'єктів як самостійна слідча дія є важливим засобом збирання доказової інформації, а також дає змогу перевірити показання осіб, які допитані (потерпілого, свідка, підозрюваного), висунути й перевірити слідчі версії, отримати нові та перевірити існуючі докази у кримінальному провадженні. На сьогодні пред'явлення для впізнання має відповідну процесуальну урегульованість в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (ст.ст. 228–232 КПК) і є досить розповсюдженою в практиці досудового розслідування слідчою (розшуковою) дією. Але в науковій

літературі вчені до визначення поняття та розуміння сутності пред'явлення для впізнання, тлумачення процесуальних вимог і правил, тактичних прийомів його підготовки й проведення та фіксування отриманих результатів і їх оцінки все ще підходять по-різному. На нашу думку, процесуальний порядок пред'явлення для впізнання повинен за будь-яких умов враховувати, насамперед, психічні процеси, які відбуваються під час проведення даної слідчої (розшукової) дії, а також мету проведення впізнання. Сутність даної слідчої дії полягає у тому, що особі, яка впізнає, пред'являють об'єкти, образи яких вона порівнює з уявними образами тих об'єктів, які спостерігала і сприймала раніше і ознаки яких зберігаються в пам'яті. На цій підставі робиться висновок про їх тотожність, подібність або відмінність чи віднесеність до певної групи подібних об'єктів. До того ж, у цих випадках не має принципового значення, якими саме є ці об'єкти, образ яких порівнюється з об'єктом впізнання, – живими особами, їх фотографічними чи відеографічними зображеннями, речами або їх зображеннями. Загальна й основна мета пред'явлення для впізнання полягає в отриманні доказів, які являють собою фактичні дані, що встановлені на підставі висновку одного з учасників процесу про результати проведеної ним ідентифікації – тотожність, схожість або відмінність осіб чи речей, представлених для ознайомлення під час впізнання, з ознаками об'єктів, що збереглися в його пам'яті. Важливою передумовою проведення впізнання є встановлення слідчим, прокурором того, що зовнішній вигляд, прикмети та інші ознаки об'єктів впізнання особою, яка впізнає, були дійсно сприйняті, зберігаються в її пам'яті, можуть бути відтворені подумки і на основі цього можна здійснити порівняння уявного образу раніше сприйнятого об'єкта з образом 165 пред'явленого під час проведення впізнання. Чинний КПК не вказує на підстави для проведення впізнання ні особи, ні речей. В ст. 228 «Пред'явлення особи для впізнання» та в ст. 229 «Пред'явлення речей для впізнання» встановлено порядок, послідовність дій учасників впізнання як слідчої (розшукової) дії, але не вказано на підстави для її проведення. Отже, підстави для проведення

впізнання впливають не із змісту чи букви, а із духу закону, а також із сутності та завдань конкретного кримінального провадження. На нашу думку, у підставах проведення даної слідчої (розшукової) дії слід враховувати дві складові: наявність потреби у впізнанні особи чи речей для вирішення завдань кримінального провадження та можливість узнавання особою, що впізнає, об'єкта, який сприймався нею раніше. До того ж такі підстави повинні мати юридичний характер, що визначає наявність суб'єкта впізнання; протоколу його допиту з описанням прикмет і особливостей об'єкта впізнання та обставин, за яких він сприймався особою; наявність на час проведення слідчої (розшукової) дії об'єкта впізнання чи його зображення, яке передає істотні ознаки, та інших об'єктів, що пред'являються разом з ним (за винятком передбачених законом випадків пред'явлення об'єкта впізнання у однині). Під фактичними підставами слід розуміти наявність у слідчого, прокурора даних процесуального та не процесуального характеру, які дозволяють дійти висновку про необхідність (доцільність) та можливість проведення цієї слідчої (розшукової) дії [2, 500]. Така «можливість» спирається водночас на бажання особи, яка впізнає, взяти добровільну участь у проведенні впізнання як окремої слідчої (розшукової) дії. Ось чому важливе значення у отриманні підстав для проведення впізнання має проведення попереднього допиту особи, яка впізнає. Це є передумовою для проведення впізнання і така передумова визначена нормативно, а отже, є обов'язковою. Але дана нормативна вимога у процесуальних нормах вітчизняного КПК сформульована не зовсім вдало, до того ж має різне читання щодо впізнання особи або ж впізнання речей. Так, у відповідності з вимогами ч. 1 ст. 228 КПК, «Перед тим, як пред'явити особу для впізнання, слідчий, прокурор попередньо з'ясовує, чи може особа, яка впізнає, впізнати цю особу, опитує її про зовнішній вигляд і прикмети цієї особи, а також про обставини, за яких вона бачила цю особу, про що складає протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати прикмети, за якими впізнає особу, проте може впізнати її за сукупністю ознак, у протоколі

зазначається, за сукупністю яких саме ознак вона може впізнати особу». Обов'язок попереднього з'ясування можливості проведення впізнання особи покладається законодавцем на слідчого, прокурора. Під час якої саме слідчої дії повинно відбуватися таке «з'ясування», законодавець не вказує, але, з огляду на потребу складання «протоколу» та постановки запитань, слід вважати, що попередньо слідчий, прокурор повинен допитати особу, яка впізнає, а не здійснювати таке «з'ясування» під час проведення впізнання як слідчої (розшукової) дії до початку фактичного пред'явлення об'єкта. Не вказано в нормативному приписі й на те, що треба обов'язково з'ясовувати не лише «чи може особа впізнати», а й те, «чи бажає особа взяти участь у впізнанні». Адже «змога» і «бажання» особи не завжди взаємно зумовлені, а тому, як свідчить практика, особи, які можуть упізнати об'єкт, доволі часто відмовляються брати участь у проведенні впізнання за різних мотивів, і примушувати їх до цього не можна. До впізнання речей законодавець застосував дещо інші підходи. Відповідно до положень ч. 1 ст. 229 КПК, «Перед тим, як пред'явити для впізнання річ, слідчий, прокурор або захисник спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі і об'єкта. Колесник Вісник Академії адвокатури України 166 число 1(26) 2013. ставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол. Якщо особа заявляє, що вона не може назвати ознаки, за якими впізнає річ, проте може впізнати її за сукупністю ознак, особа, яка проводить процесуальну дію (скрізь виділено нами – В.К.), зазначає це у протоколі». Як бачимо, дві процесуальні норми, якими врегульовано порядок проведення впізнання, містять по-різному викладені обов'язкові вимоги щодо підготовки до проведення цієї слідчої (розшукової) дії, якщо об'єктами впізнання виступають різні за природою об'єкти – особа чи речі. Збіжність спостерігаємо лише в тому, що ні в ст. 228, ні в ст. 229 КПК не вказано на те, що «з'ясування», «запитування», «опитування» до початку проведення впізнання і особи, і речей має відбуватися під час окремої слідчої (розшукової) дії – допиту особи, яка впізнає. Такою особою може виступати

свідок, потерпілий, підозрюваний як очевидець, що сприймав певну особу чи річ раніше. Буквальне розуміння змісту зазначених статей КПК може привести до неправильного висновку про те, що захисник має право ставити запитання під час попереднього допиту особи, яка впізнає тільки річ, але не іншу особу. Таке ж викривлене розуміння може скластися стосовно того, що «сукупність яких саме ознак ...» в разі неможливості особи, яка впізнає, назвати конкретні ознаки об'єкта, треба з'ясувати та відображати в протоколі лише відносно ознак особи, яку пред'являють для впізнання, і не треба описувати в протоколі попереднього допиту сукупність таких ознак речі. Зазначення в послідовному переліку слідчого, прокурора, захисника в ч. 1 ст. 229 КПК серед осіб, що запитують особу, яка впізнає, та безособова вказівка на те, що протокол «складається» із покладанням цього обов'язку на особу, «яка проводить процесуальну дію», може скласти враження, що таку процесуальну дію має право провести й сам захисник без слідчого чи прокурора. Водночас відсутність в ст. 228 КПК згадки про захисника як учасника слідчої (розшукової) дії, що має право задавати під час допиту запитання особі, яка впізнає, з приводу встановлення зовнішнього вигляду і прикмет особи, яку впізнають, створює враження, що захисника до такого допиту не допускають взагалі або ж впізнання речі можна проводити із свідками, потерпілими та підозрюваними, останні з яких мають право на запрошення захисника, а впізнання особи можна здійснювати тільки із свідками та потерпілими, яким захисник не потрібен. Такий підхід посягає на право підозрюваних мати захисника та на права захисника як повноцінного і правомірного учасника кримінального процесу. Частина перша ст. 228 та ст. 229 КПК вказують на потребу з'ясування до початку впізнання обставин, за яких особа, що впізнає, «бачила цю особу» чи «цю річ бачила». Проте будь-яка особа чи річ можуть сприйматися людьми не лише зором, а й на дотик (тактильно), а особа, на додаток до того, ще й за голосом. І зазвичай у сприйнятті та запам'ятовуванні будь-яких об'єктів беруть участь всі органи відчуття людини, а не лише її зір. Навколишнє сприймається особою цілісно,

формуючи при цьому узагальнений уявний образ об'єкта в його різноманітних проявах. Окрім того, особи з тяжкими вадами зору сприймають предмети навколишнього світу тактильно, визначаючи при цьому найдрібніші їх деталі і можуть упізнати на дотик як певну конкретну річ, так і особу, ознаки рис обличчя якої були сприйняті. Більш за те, у відповідності до вимог ч. 9 ст. 228, «... впізнання за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, що впізнає, та особами, які пред'явлені для впізнання». Отже, ця частина ст. 228 КПК виключає можливість задіяти зорове сприйняття під час проведення впізнання особи за голосом, натомість частина перша цієї ж статті зобов'язує з'ясовувати обставини, за яких «бачили цю особу». І тому, на нашу думку, під час допиту особи, яка впізнає, треба з'ясовувати обставини, за яких певний об'єкт було сприйнято, а не за яких його бачили очевидці. Оцінка того, які саме відчуття переважали під час сприйняття об'єкта, впливатиме і на підготовку до проведення слідчої (розшукової) дії, і на оцінку результатів впізнання слідчим, прокурором, судом. Частиною 6 ст. 228 КПК передбачено, що впізнання особи може провадитися за фотознімками, матеріалами відеозапису. Можливості пред'явлення речей для впізнання за фотознімками чи матеріалами відеозапису процесуальними нормами не передбачено. Але сучасний рівень розвитку технічних засобів фотозйомки й відеозапису дає можливість зафіксувати й передати найдрібніші деталі зображення найрізноманітніших об'єктів, зокрема й речей, а не тільки осіб, що робить результати впізнання таких об'єктів за їх зображеннями достовірними. В той же час пред'явлення для впізнання особи чи речей не в їхньому натуральному вигляді, а за фотографічним чи відеографічним зображенням може бути зумовленим не лише відсутністю об'єкта впізнання в розпорядженні органів досудового розслідування на момент проведення слідчої (розшукової) дії, а й тактичними міркуваннями. Тому процесуальне відкидання можливості проведення впізнання речі за фотознімками чи матеріалами відеозапису є безпідставним. Висновки. Це тільки окремі із

зауважень щодо формулювання деяких процесуальних норм чинного КПК, які можна висловити і які варті на увагу. Безумовним є те, що як загалом кримінальне процесуальне законодавство України, так і окремі з його норм сьогодні ще далекі або не зовсім відповідають вимогам досконалості. Законодавчій практиці відомі способи виправлення помилок і внесення уточнень до діючих норм шляхом внесення додатків, доповнень, виправлень до окремих статей, розроблення і прийняття нових статей та відміни існуючих. Очевидно, такі події в реалізації норм КПК України відбуватимуться в недалекому майбутньому. Проте зараз науковцям і практикам варто ще раз звернутися до осмислення чинних норм КПК, їх наукового тлумачення з тим, щоб неоднаковість розуміння процесуальних норм не призводила до порушень прав учасників кримінального судочинства і не створювала умов для зловживань з боку будь-кого з його учасників. Загальні процесуальні вимоги до проведення пред'явлення для впізнання особи та речей полягають у такому.

1. Впізнанню повинна обов'язково передувати окрема слідча (розшукова) дія – допит особи, яка впізнає, під час якого обов'язково з'ясовують питання: щодо зовнішнього вигляду і прикмет та особливих ознак об'єкта впізнання; про обставини, за яких об'єкт впізнання сприймався раніше; якщо об'єкт може бути впізнано за сукупністю ознак, то в протоколі допиту зазначається за сукупністю яких саме ознак може відбутися впізнання; чи може і чи бажає особа взяти участь у впізнанні.
2. Проведення попереднього допиту особи, яка впізнає, і складання протоколу допиту здійснює слідчий, прокурор як процесуально уповноважена особа. В проведенні такого допиту може брати участь захисник, який користується при цьому усіма наданими йому правами.
3. Слід визнати можливим проведення пред'явлення речей для впізнання за їх фотознімками чи матеріалами відеозапису, якщо таке впізнання проводиться з додержанням вимог, зазначених у ст. 229 КПК.

Список літератури:

1. Кочаров Г.И. Оpozнание на предварительном следствии / Г.И. Кочаров. – М.: Госюриздат, 1955. – 84 с. В.А. Колесник Вісник Академії адвокатури України 168 число 1(26) 2013.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила]. – К.: Юстiніан, 2012. – 1224 с.
3. Самошина З.Г. Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии: учеб. пособие / З.Г. Самошина. – М.: Изд-во Московского университета, 1976. – 90 с.
4. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М.С.Строгович. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1958. – 704 с.